

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ
Սահմանադրական իրավունքի ամբիոն

ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ԾՐԱԳԻՐ

Դասընթաց՝ 1905/B01 «ՀՀ Սահմանադրական իրավունք-1»

Որակավորման

աստիճան՝ բակալավրի կրթական ծրագիր

Կազմեց՝ իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր
Ն. Այվազյանը

ԵՊՀ հրատարակչություն

ԵՐԵՎԱՆ 2013

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1905/B01. ՀՀ Սահմանադրական իրավունք – 1(4 կրեդիտ)
Շաբաթական 4 ժամ (40 դասախոսություն, 16 սեմինար, 8 գործնական, 56 ինքնուրույն աշխատանք)
2-րդ կիսամյակ, առանց եզրափակիչ գնահատման դասընթաց

Դասընթացի նպատակը

Դասընթացի նպատակն է ուսանողներին մատուցել համապարփակ գիտելիքներ ՀՀ իրավունքի համակարգի միջուկը հանդիսացող ՀՀ Սահմանադրության էության և բովանդակության, սահմանադրական կարգի հիմունքների, ՀՀ քաղաքական համակարգի, դրա տարրերի, մարդու իրավունքների և ազատությունների, ինչպես նաև քաղաքացիության հիմնախնդիրների մասին:

Կրթական վերջնարդյունքները

Դասընթացի հաջող ավարտին ուսանողը կունենա

գիտելիք և իմացություն

- ա) Սահմանադրական իրավունքի, որպես ՀՀ իրավունքի համակարգի առաջատար ճյուղի, առանձնահատկությունների,
- բ) ՀՀ իրավունքի համակարգում ՀՀ սահմանադրության ունեցած տեղի և դերի,
- գ) ՀՀ հասարակական կյանքում սահմանադրական կարգի հիմունքների որոշիչ դերի,
- դ) ՀՀ քաղաքական համակարգի տարրերից յուրաքանչյուրի դերի և նշանակության,
- ե) մեր երկրում մարդու իրավունքների և ազատությունների իրավական ամրագրման և գործնական իրականացման կառուցակարգերի,
- զ) քաղաքացիության ինստիտուտի հիմնախնդիրների մասին:

Ունակ կլինի

- ա) ընկալելու «սահմանադրություն» երևույթի՝ հասարակության զարգացման պատմական անհրաժեշտությամբ պայմանավորված, ի հայտ գալու խնդիրը,
- բ) քննարկումներ և բանավեճեր անցկացնելու սահմանադրության կարգավորման առարկայի, դրա նորմերի գործնական իրականացման կառուցակարգերի և առաջադրվող այլ խնդիրների շուրջ,
- գ) վեր հանել Սահմանադրական իրավունքը կազմող օրենսդրության և մարդու իրավունքների ու ազատությունների իրականացման ոլորտներում առկա խնդիրներն ու տալու դրանց լուծումները,
- դ) վերլուծել ՀՀ քաղաքական համակարգի տարրերից յուրաքանչյուրի կազմակերպման, իրավական վիճակի և գործունեության իրավական կարգավորման վիճակը, ընդունված ակտերի իրավակիրառ պրակտիկան և կատարելու համապատասխան առաջարկություններ և եզրահանգումներ:

Ստուգումների անցկացման ձևը և գնահատման չափանիշները

Նախատեսված է 2 ընթացիկ բանավոր ստուգում՝ յուրաքանչյուրը գնահատվում է առավելագույնը 9 միավոր : Առաջին ընթացիկ ստուգումը ներառում է թեմաներ 1-7-ը, երկրորդ ընթացիկ ստուգումը՝ թեմաներ 8-15-ը: Հարցատոմսը պարունակում է 3 հարց, յուրաքանչյուրը գնահատվում է առավելագույնը 3 միավոր: Միավորների քայլը 0,5 է:

Դասընթացի նկարագրությունը, բովանդակությունը

ԲԱԺԻՆ ԱՌԱՋԻՆ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական իրավունքը որպես իրավունքի ճյուղ և գիտություն

Թեմա 1

Հայաստանի սահմանադրական իրավունքի ճյուղի հասկացությունը և առարկան (3 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ սեմինար)

1. Սահմանադրական իրավունքի հասկացությունը: «Սահմանադրական իրավունք» և «պետական իրավունք» հասկացությունների հարաբերակցությունը:
2. Սահմանադրական իրավունքի առարկան և մեթոդը: Սահմանադրական իրավունքի կողմից կարգավորվող հարաբերությունների (երկու խումբ՝ մարդ-պետություն և պետական իշխանության կառուցվածքը) հիմնարար բնույթը և նրա կարգավորման մեթոդների (պարտավորեցման, արգելման, թույլատրման, իշխանական-հրամայական) բովանդակությունը:
3. Սահմանադրաիրավական նորմերը և ինստիտուտները: Սահմանադրական իրավունքի նորմերի նմանությունն ու տարբերությունը (բովանդակությամբ, աղբյուրներով, սուբյեկտներով, կառուցվածքով, տեսակներով) իրավունքի այլ ճյուղերի նորմերից: Այդ նորմերի դասակարգումն՝ ըստ բովանդակության, իրավաբանական ուժի, տարածքի, հանձնարարականի բնույթի (լիազորող, պարտավորեցնող, արգելող), նյութականի և ընթացակարգայինի: Սահմանադրաիրավական ինստիտուտների կազմավորման հիմնական չափանիշները և տեսակները:
4. Սահմանադրաիրավական հարաբերությունները և դրանց սուբյեկտները: Սահմանադրաիրավական հարաբերությունների առանձնահատկությունները (ունեն՝ սեփական բովանդակություն, սուբյեկտների առանձնահատուկ կազմ, բնութագրվում են մեծ բազմազանությամբ) և տեսակները (ընդհանուր բնույթի, իրավական վիճակը, մշտական և ժամանակավոր, նյութական և ընթացակարգային): Այդ հարաբերությունների կապը իրավաբանական փաստերի հետ: Սահմանադրաիրավական հարաբերությունների սուբյեկտների առանձնահատկությունները և տեսակները:
5. Սահմանադրական իրավունքի աղբյուրների (դրանց ձևավորման գործում բնական իրավունքի և պոզիտիվ իրավունքի դերը) տեսակները (նյութական և իրավական):
6. Սահմանադրական իրավունքի համակարգը (սկզբունքները, ինստիտուտները, նորմերը), դրա կապը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության համակարգի հետ:
7. Սահմանադրաիրավական պատասխանատվության առանձնահատկությունը և սուբյեկտները:
8. Սահմանադրական իրավունքի տեղը Հայաստանի Հանրապետության իրավունքի համակարգում: Նրա կապը իրավունքի մյուս ճյուղերի հետ:
9. Սահմանադրական իրավունքի զարգացման հիմնական միտումները: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական իրավունքի զարգացման (սոցիալականացումը, ժողովրդավարացումը, միջազգայնացումը) միտումները:

Հարցեր 1-7 - անցկացվում է դասախոսություն՝ ուսանողների ուշադրությունը հրավիրելով խնդրահարույց հարցերի վրա:

Հարցեր 1-5 – սեմինար պարապմունք, խնդրահարույց հարցերի քննարկում :

Հարցեր 6, 8, 9 – ինքնուրույն աշխատանք. ուսանողները ծանոթանում են գրականությանը՝ այնուհետև սեմինար պարապմունքի ժամանակ քննարկվում են խնդրահարույց հարցերը (Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք /պատ. խմբագիր պրոֆ. Ն. Ա. Այվազյան/: «Երևանի համալսարան» հրատ., Երևան, 2012, էջեր 15-45):

Թեմա 2
Սահմանադրական իրավունքի գիտությունը
(1 ժամ դասախոսություն)

1. Սահմանադրական իրավունքի գիտության առարկան, համակարգը և աղբյուրները:
2. Սահմանադրական իրավունքի գիտության մեթոդները: Պատմական, իրավահանձնատական, վիճակագրական, համակարգային մոտեցման և հետազոտության կոնկրետ-սոցիոլոգիական մեթոդների կիրառության առանձնահատկությունները:
3. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունքի գիտության զարգացումն արդի փուլում:
4. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունքի դասընթացը:

Հարցեր 1-2 - կարդացվում է դասախոսություն:

Հարցեր 3-4 – ինքնուրույն աշխատանք. ուսանողները ծանոթանում են գրականությանը՝ տվյալ հարցերի վերաբերյալ ավելի խորը գիտելիքներ ձեռք բերելու համար (Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք /պատ. խմբագիր պրոֆ. Ն. Ա. Այվազյան/: «Երևանի համալսարան» հրատ., Երևան, 2012, էջեր 46-55):

ԲԱԺԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ
Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը

Թեմա 3
Սահմանադրության տեսական հիմունքները
(4 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ սեմինար, 2 ժամ գործնական)

1. Սահմանադրության հասկացությունը (նորմատիվ ակտ է, ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ և հատուկ կարգավորման առարկա) և հատկանիշները (ընդունվում է ժողովրդի կողմից, նրա անունից, ունի հիմնարար և համապարփակ բնույթ), որոնցով տարբերվում է մյուս իրավական ակտերից:
2. Սահմանադրության հատուկ իրավաբանական բնույթը, նրա բարձրագույն իրավաբանական ուժի և այլ իրավական ակտերի նկատմամբ գերակայության բովանդակությունը: Մյուս ակտերի նկատմամբ Սահմանադրության գերակայությունը պայմանավորող հանգամանքները: Սահմանադրության և միջազգային-իրավական նորմերի հարաբերակցությունը:
3. Սահմանադրության էությունը: Սահմանադրության ծագման բնական անհրաժեշտությունը և նրա բովանդակության պատմական զարգացումը: Սահմանադրության էության վերաբերյալ տարբեր մոտեցումները (արևմտյան և մարքսիստական):
4. Սահմանադրության տեսակները և ձևերը: Սահմանադրության դասակարգումը ըստ որոշակի չափանիշների. (կառավարման ձևի, քաղաքական ռեժիմի, կառուցվածքի ձևի, ընդունման կարգի, իրավաբանականի և փաստացիի): Սահմանադրության ներքին և արտաքին ձևերի (կոշտ և ճկուն, համառոտ և ծավալուն, գրված և չգրված) բազմազանությունը պայմանավորող հանգամանքները: Սահմանադրության կառուցվածքի բովանդակությունը:
5. Սահմանադրության գործառնությունները (ֆունկցիաները): Իրավական, քաղաքական և գաղափարական գործառնությունների բովանդակությունը:
6. Սահմանադրության գործողությունը ժամանակի մեջ և տարածության վրա: Սահմանադրության նորմերի անմիջական գործողության բովանդակությունը:
7. Սահմանադրության ընդունման և փոփոխման կարգը: Սահմանադրության ընդունման ժողովրդավարական կարգերի առավելությունները: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության ընդունման և փոփոխման կարգը:

Հարցեր 1-7 - անցկացվում է դասախոսություն խմբային քննարկման եղանակով: Ուսանողները նախօրոք ուսումնասիրում են քննարկվող նյութը (տես «ՀՀ Սահմանադրական իրավունք» դասագիրք, Երևան, 2012թ., գլուխ 3) և ներկայացնում խնդրահարույց հարցերը:

Հարցեր 1,2,5,7 – սեմինար պարապմունք. խնդրահարույց հարցերի քննարկում:

Հարցեր 3,4,6 - գործնական պարապմունք: Ուսանողները նախապես ծանոթանում են «ՀՀ Սահմանադրական իրավունք» (2012թ.) դասագրքի 3-րդ գլխի նյութերին, ուսումնասիրում են Եվրոպական մի քանի երկրների սահմանադրությունների (տես Конституции государств Европейского Союза... под ред. Окунькова Л. А. и др., М., 1997) կառուցվածքը, կարգավորման ոլորտները, և համեմատում ՀՀ Սահմանադրության հետ ու ցույց տալիս առանձնահատկությունները:

ԲԱԺԻՆ ԵՐՐՈՐԴ

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգի հիմունքները

Թեմա 4

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգը (2 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ սեմինար)

1. Սահմանադրական կարգի հասկացությունը: Դրա բովանդակության պայմանավորված լինելը Սահմանադրության առաջին գլխում ամրագրված հիմնադրույթներով: Սահմանադրական կարգի միջազգային նշանակությունը:
2. Սահմանադրական կարգի ինստիտուտի տեղը ՀՀ սահմանադրական իրավունքում: Այդ ինստիտուտի նորմերի ազդեցությունը Սահմանադրության մյուս ինստիտուտների ձևավորման վրա:

Հարցեր 1-2 - անցկացվում է դասախոսություն :

Հարցեր 1-2 - ինքնուրույն աշխատանք. ուսանողները ծանոթանում են «ՀՀ Սահմանադրական իրավունք» (2012թ.) դասագրքի նյութերին և հանձնարարված այլ գրականությանը, վեր հանում խնդրահարույց հարցերը, որոնք քննարկվում են սեմինար պարապմունքի և հաջորդ դասախոսության ժամանակ:

Հարցեր 1-2 - անցկացվում է սեմինար պարապմունք (սեմինար պարապմունքն անցկացվում է խմբային քննարկման միջոցով):

Թեմա 5

Հայկական պետության սահմանադրական բնութագիրը (2 ժամ դասախոսություն)

1. Ինքնիշխան պետություն: Ինքնիշխանության իրավաբանական բովանդակության դրսևորման ձևերը (պետական իշխանության գերակայություն, միասնություն և անկախություն):
2. Ժողովրդավարական պետություն: Պետության ժողովրդավարական բնույթի դրսևորման եղանակները (քաղաքացիական հասարակության առկայություն, իշխանության պատկանելի ժողովրդին, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների ապահովում, իշխանությունների բաժանման սկզբունքի իրականացում):
3. Սոցիալական պետություն: Սոցիալական պետության բնորոշ գծերը (աշխատանքի իրավունք, տնտեսության իրացում, նվազագույն կենսամիջոցների ապահովում):

4. Իրավական պետություն: Իրավական պետության բնորոշ գծերը (իրավունքի կամ օրենքի գերակայություն, փոխադարձ պատասխանատվության ապահովում, իշխանությունների բաժանում):
5. Աշխարհիկ պետություն: Աշխարհիկ պետության բնորոշ գծերը, որոնցով այն տարբերվում է կղերական բնույթի պետություններից:

Չարդեր 1-5 - անցկացվում է դասախոսություն խմբային քննարկման ձևով, որտեղ առանձնակի ուշադրություն է դարձվում ուսանողների կողմից ներկայացված խնդրահարույց հարցերին:

Չարդեր 1-5 – ինքնուրույն աշխատանք: Թեմայի նշված հարցերն ընդհանուր գծերով մատուցվել է ուսանողներին «Պետության և իրավունքի տեսություն» առարկայից: Ուսանողները նախօրոք ծանոթանում են գրականությանը (Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք /պատ. խմբագիր պրոֆ. Ն. Ա. Այվազյան/: «Երևանի համալսարան» իրատ., Երևան, 2012, էջեր 120-145)՝ սահմանադրաիրավական առումով ընկալելու քննարկվող հարցերի բովանդակությունը և ստացված նոր գիտելիքների տեսանկյունից գնահատելու, թե պետության ուսումնասիրվող բնութագրիչները որքանով են հատուկ Հայոց պետականությանը:

Թեմա 6

Պետական իշխանության կազմակերպման հիմունքները (2 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ սեմինար)

1. Իշխանության պատկանելը ժողովրդին: Ժողովրդաիշխանության սկզբունքի ծագումն ու զարգացումը: Ժողովրդի ինքնիշխանության և պետական ինքնիշխանության հասկացությունն ու հարաբերակցությունը: Ժողովրդաիշխանության և ժողովրդավարության սկզբունքների հարաբերակցությունը և դրա նենգափոխման վնասակար հետևանքները:
2. Ժողովրդաիշխանության իրացման ձևերը: Անմիջական ժողովրդաիշխանության տեսակները: Հանրաքվեի հասկացությունը և տեսակները (պարտադիր, ֆակուլտատիվ, պլեբիսցիտ), սուբյեկտները, առարկան և իրավաստեղծ նշանակությունը: Հանրաքվեի նշանակումը բացառող հանգամանքները: Ժողովները, հանրաքվեները, երթերը և ցույցերը որպես անմիջական ժողովրդաիշխանության օժանդակ ձևեր: Ազատ ընտրությունների սկզբունքի բովանդակությունը: Ժողովրդաիշխանության ներկայացուցչական ձևերը (պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ): Խորհրդարանի և Նախագահի միջոցով իշխանության մյուս թևերի նկատմամբ ժողովրդի վերահսկողության բովանդակությունը:
3. Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը: Դրա բովանդակությունը, ծագումն ու զարգացումը: Իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի դրսևորման առանձնահատկությունները կառավարման տարբեր ձևերի դեպքում:

Չարդեր 1-3 - անցկացվում է դասախոսություն

Չարդեր 1-3-ինքնուրույն աշխատանք. ուսանողները ծանոթանում են «ՀՀ Սահմանադրական իրավունք» (2012թ.) դասագրքի նյութերին և հանձնարարված այլ գրականությանը, վեր հանում խնդրահարույց հարցերը, որոնք քննարկվում են հաջորդ դասախոսության և սեմինար պարապմունքի ժամանակ:

Չարդեր 1-3 - անցկացվում է սեմինար պարապմունք՝ խնդրահարույց հարցերի քննարկմամբ:

Թեմա 7
Տնտեսական, սոցիալական և հոգևոր-մշակութային հարաբերությունների
սահմանադրական հիմունքները
(2 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ գործնական)

1. Տնտեսական հարաբերությունների սահմանադրական հիմունքները: Տնտեսական հարաբերությունների հասկացությունը և ենթարկվելը տնտեսական օբյեկտիվ օրենքներին: Պետության դերը տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման գործում: Սեփականության ձևերի դերը տնտեսական հարաբերությունների ձևավորման գործում: Տնտեսական հարաբերությունների սկզբունքները: Աշխատանքի իրավունքի դերը տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման գործում:
2. Սոցիալական հարաբերությունների սահմանադրական հիմունքները: Սոցիալական համակարգի հասկացությունը, կառուցվածքն ու բովանդակությունը: Սոցիալական հավասարության սկզբունքի իրականացումը: Ընտանիքի հիմնախնդիրը սոցիալական հարաբերությունների համակարգում:
3. Հոգևոր-մշակութային հարաբերությունների սահմանադրական հիմունքները: Հոգևոր-մշակութային հարաբերությունների իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները: Գիտության, կրթության և կրոնի դերը անձի հոգևոր զարգացման և դաստիարակության առաջընթացի խնդրում: Եկեղեցու և պետության փոխհարաբերությունների իրավական կարգավորումը:

Հարցեր 1-3 - անցկացվում է դասախոսություն խմբային քննարկման միջոցով: Ուսանողները նախօրոք ծանոթանում են դասագրքում ներկայացված թեմայի հիմնադրույթներին և խնդրահարույց հարցերը ներկայացնում քննարկման:

Հարցեր 1-3 -գործնական պարապմունք: Ուսանողները նախօրոք ծանոթանում են «ՀՀ Սահմանադրական իրավունք» (2012թ.) դասագրքի նյութերին և հանձնարարված այլ գրականությանը, իրավական ակտերին և քննարկում ընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերը:

Թեմա 8
Հայաստանի Հանրապետության քաղաքական համակարգը
(4 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ սեմինար, 2 ժամ գործնական)

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքական համակարգի հասկացությունը և տարրերը: Քաղաքական համակարգերի դասակարգումն ըստ քաղաքական ռեժիմների: Ժողովրդավարական քաղաքական համակարգի հատկանիշները (բազմակարծություն, բազմակուսակցություն):
2. Պետությունը հասարակության քաղաքական համակարգում: Պետության առաջատար բնույթը (ամենազանգվածային կազմակերպությունն է, ինքնիշխան է, ակտերն ունեն գերակայություն, միայն պետությունն ունի հարկադրման ապարատ) քաղաքական համակարգի մյուս տարրերի նկատմամբ:
3. Կուսակցությունները ՀՀ քաղաքական համակարգում: Կուսակցությունների նպատակները, կազմավորման կարգը և ֆինանսավորման աղբյուրները: Կուսակցությունների մասնակցությունը պետական իշխանության ձևավորմանը և իրականացմանը: Նրանց նկատմամբ կիրառվող պատասխանատվության միջոցները (գործունեության արգելում և լուծարումը):
4. Հասարակական միավորումները ՀՀ քաղաքական համակարգում: Նրանց և կուսակցությունների նմանություններն ու տարբերությունները: Հասարակական

միավորումների տեսակները և կազմակերպման կարգը: Նրանց իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը:

5. Ձանգվածային լրատվության միջոցների խնդիրները ՀՀ քաղաքական համակարգում: Նրանց տեսակները, կազմակերպման կարգը, իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը: Պետական իշխանության իրականացմանը ՁԼՄ-ների մասնակցության առանձնահատկությունները:

Հարցեր 1-5 - անցկացվում է դասախոսություն: Ուսանողները նախօրոք ծանոթանում են քննարկվող հարցերի վերաբերյալ գրականությանը և հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերը առաջադրում քննարկման:

Հարցեր 2, 3, 5 - անցկացվում է սեմինար պարապմունք քննարկման ձևով

Հարցեր 3, 4 և 5 - գործնական պարապմունք: Ուսանողները նախօրոք ծանոթանում են կուսակցությունների, հասարակական միավորումների և ՁԼՄ-ների մասին Հանրապետության օրենսդրությանը և «ՀՀ Սահմանադրական իրավունք» (2012թ.) դասագրքում թեմայի վերաբերյալ առկա նյութերին և քննարկում նշված տարրերի տեղի և դերի առանձնահատկությունները ՀՀ քաղաքական համակարգում:

ԲԱԺԻՆ ՉՈՐՐՈՐԴ

Անձի իրավական կարգավիճակի հիմունքները

Թեմա 9

Մարդու և քաղաքացու սահմանադրաիրավական կարգավիճակը (4 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ սեմինար)

1. Անձի իրավական կարգավիճակի հասկացությունը և դրա վրա ազդող հանգամանքները (քաղաքացիությունը, հիմնական իրավունքներն, ազատություններն ու պարտականությունները, գործունակությունը, սոցիալական վիճակը):
2. Մարդու և քաղաքացու իրավական վիճակի սկզբունքները (իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների համընդհանուր լինելը, հավասարությունը (իրերեք դրսևորումներով), անօտարելիությունը):
3. Սահմանադրական իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների հասկացությունը և բովանդակությունը: Մարդու հիմնական (սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, անձնական) իրավունքների սահմանադրական ամրագրման օբյեկտիվ բնույթը՝ (որպես անձի և պետության գոյության պայմանի): Սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների բնորոշ գծերը, որոնցով դրանք տարբերվում են իրավունքի այլ ճյուղերի նորմերով կարգավորվող իրավունքներից:
4. Օտարերկրացիների իրավական վիճակը Հայաստանի Հանրապետությունում: Կացության ժամանակավոր, մշտական, հատուկ կարգավիճակների սուբյեկտները և առանձնահատկությունները:
5. Մարդու իրավունքների միջազգային իրավական հիմքերը: Մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային նորմերի արտացոլումը ներպետական օրենսդրության մեջ:
6. Իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հասկացությունը և հիմքերը: Սահմանափակման ենթակա և սահմանափակման ոչ ենթակա իրավունքները:
7. Իրավունքների և ազատությունների դասակարգումը: Դասակարգման հիմքերը և չափանիշները (մարդու իրավունքներ և քաղաքացու իրավունքներ, անհատական և կոլեկտիվ): Մարդու իրավունքների դասակարգումը ըստ բովանդակության (անձնական, քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական):

Հարցեր 1-7 –Դասախոսություն՝ ուսանողների ակտիվ ներգրավմամբ, խմբային քննարկման ձևով:

Հարցեր 1-7- ինքնուրույն աշխատանք. ուսանողները ծանոթանում են «ՀՀ Սահմանադրական իրավունք» (2012թ.) դասագրքի նյութերին և հանձնարարված այլ գրականությանը, վեր հանում խնդրահարույց հարցերը, որոնք քննարկվում են դասախոսությունների ընթացքում:

Հարցեր 3-6 - անցկացվում է սեմինար պարապմունք. ուսանողները քննարկում են մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակի սահմանադրաիրավական ամրագրումը, ՀՀ-ում օտարերկրացիների կացության կարգավիճակի օրենսդրական ամրագրման վիճակը և փորձում առաջարկություններ ներկայացնել նշված ոլորտները կարգավորող օրենսդրության բարելավման ուղղությամբ:

Թեմա 10 **Անձնական իրավունքներ և ազատություններ** **(2 ժամ դասախոսություն)**

1. Արժանապատվությունը որպես մարդու իրավունքների հիմք: Անազատության մեջ գտնվող անձի արժանապատվության պաշտպանության միջոցները:
2. Կյանքի իրավունքը: Մարդու կյանքի իրավունքի պաշտպանության հիմնական ուղղությունները (մահապատժի վերացումը, բնակչության բժշկական սպասարկումը, վերարտադրողական իրավունքը, հանցավորության դեմ պայքարի ուժեղացումը):
3. Անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը և դրա երաշխիքները:
4. Մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը. (ոչ պաշտոնական շփումների շրջանակը, հարկադրված կապերը, մարդու ներաշխարհը, ընտանեկան կապերը, կրոնական համոզմունքները և այլն):
5. Բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը: Բնակարանի և բնակիչների հասկացությունը; Բնակարան մուտք գործելու իրավունքի սուբյեկտները և պայմանները:
6. Ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքը:
7. Խղճի և հավատքի (կրոնի) ազատության իրավունքը: Կրոնական կազմակերպությունների ձևավորման կարգը և իրավական վիճակը:
8. Մտքի (արտահայտվելու) և խոսքի ազատության իրավունքը:

Հարցեր 1-8 - անցկացվում է դասախոսություն խմբային քննարկման եղանակով: Ուսանողները նախօրոք ծանոթանում են ներկայացվող իրավունքների վերաբերյալ գրականությանը և օրենսդրական ակտերին, վեր հանում խնդրահարույց հարցերը և ներկայացնում քննարկման:

Թեմա 11 **Քաղաքական իրավունքներ և ազատություններ** **(2 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ սեմինար)**

1. Միավորվելու իրավունք: Քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական կազմակերպությունների մեջ միավորվելու և դուրս գալու կամավորության սկզբունքը:
2. Խաղաղ, առանց զենքի ժողովներ և հավաքներ անցկացնելու իրավունք (հասկացությունը, բովանդակությունը և իրականացման կարգը):
3. Տեղեկատվության ազատության իրավունք: Հասկացությունը և չարաշահելու դեպքում կիրառվող պատասխանատվության միջոցները:
4. Պետության կառավարմանը մասնակցելու իրավունք: Դրա բովանդակությունը և դրսևորման ձևերը (ընտրելու և ընտրվելու իրավունք, պետական (քաղաքացիական)

ծառայության հավասար հնարավորության, արդարադատության իրականացմանը մասնակցելու, պետական մարմիններին դիմելու իրավունք):

Չարդեր 1-4 - անցկացվում է դասախոսություն:

Չարդեր 1-4 - անցկացվում է սեմինար պարապմունք քննարկման եղանակով: Ուսանողները ծանոթանում են ՀՀ քաղաքացիների քաղաքական իրավունքների վերաբերյալ գրականությանը և օրենսդրական ակտերին, վեր հանում խնդրահարույց հարցերը և ներկայացնում սեմինար պարապմունքի քննարկմանը:

Թեմա 12

Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքներ ու ազատություններ (4 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ գործնական)

1. Մասնավոր սեփականության և ժառանգման իրավունքի բովանդակությունը: Մտավոր սեփականության պաշտպանությունը:
2. Աշխատանքի ընտրության ազատության բովանդակությունը: Պետության պարտականությունները այդ իրավունքի իրականացման գործում:
3. Ձեռնարկատիրական գործունեությանը զբաղվելու իրավունքի բովանդակությունը:
4. Բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունք:
5. Բավարար կենսամակարդակի, կենսապայմանների բարելավման և բնակարանի իրավունք:
6. Ամուսնության և ընտանիք կազմելու իրավունք: Մայրության և մանկության պաշտպանությունը: Այդ խնդրի լուծման վիճակը գյուղաբնակ ընտանիքների հարցում:
7. Սոցիալական ապահովության իրավունքը: Ապահովագրական (տարիքային, արտոնյալ պայմաններով, երկարամյա ծառայության, հաշմանդամության, կերակրողին կորցնելու դեպքում) և սոցիալական (ծերության, հաշմանդամության, կերակրողին կորցնելու դեպքում) կենսաթոշակների բովանդակությունը:
8. Առողջության պահպանման և բժշկական օգնության իրավունքը: Պետության կողմից բնակչության առողջության պահպանման կապակցությամբ իրականացվող սանիտարահամաճարակային միջոցառումների տեսակները: Բժշկական օգնության և սպասարկման հիվանդանոցային և արտահիվանդանոցային եղանակները: Այդ ոլորտում անձին վերապահված իրավունքները:
9. Կրթության իրավունքը: Բարձրագույն կրթության իրավունքի երաշխիքները:
10. Ստեղծագործության ազատության իրավունք: Գիտական, ստեղծագործության, հետազոտության, դասավանդման, ուսումնասիրության ազատություն: Հեղինակային իրավունքի բովանդակությունը:
11. Մշակութային կյանքին մասնակցելու իրավունքը:

Չարդեր 1-3 և 7-9 - անցկացվում է դասախոսություն:

Չարդեր 4-6 և 10-11 - անցկացվում է գործնական պարապմունք՝ «ՀՀ Սահմանադրական իրավունք» (2012թ.) դասագրքի նյութերի և նախօրոք հանձնարարված այլ գրականության, նորմատիվ ակտերի ուսումնասիրության արդյունքում ծագած խնդրահարույց հարցերի վերաբերյալ քննարկում ծավալելով:

Թեմա 13

Իրավունքների և ազատությունների սահմանադրական երաշխիքները (2 ժամ դասախոսություն)

1. Իրավունքների և ազատությունների երաշխիքների հասկացությունը և բովանդակությունը:
2. Իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը պետության պարտականությունն է: Պետական իշխանության առանձին մարմինների

պարտականությունները մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գործում:

3. Իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանությունը: Այն երաշխավորող հանգամանքները (դատարանների իրական անկախությունը, անկողմնակալությունը, գործի քննության հրապարակայնությունը, արդարությունը):
4. Իրավունքների և ազատությունների միջազգային իրավական պաշտպանությունը, այդ գործում միջազգային կառույցների (ՄԱԿ-ի Գլխավոր Վեհաժողովը, Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդը, Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը, Փոքրամասնությունների պաշտպանության ենթահանձնաժողովը, Կանանց իրավունքների հանձնաժողովը, միջազգային դատարանները և ուրիշներ) դերը:
5. Իրավունքների և ազատությունների ինքնապաշտպանությունը: Անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության սկզբունքների կիրառման հնարավորությունը ինքնապաշտպանության դեպքում:
6. Իրավաբանական օգնության և պաշտպան ունենալու իրավունքը:
7. Անմեղության կանխավարկածը: Դրա բովանդակությունը:
8. Օրենքի հետադարձ ուժի արգելումը:

Հարցեր 1-2 և 7-8 - անցկացվում է դասախոսություն խմբային քննարկման եղանակով:

Հարցեր 3-6 – Ինքնուրույն աշխատանք: Ուսանողները նախօրոք ուսումնասիրում են մարդու իրավունքների պաշտպանության տարբեր եղանակների վերաբերյալ գրականությունը, օրենսդրական և միջազգային իրավական ակտերը և խնդրահարույց հարցերը ներկայացնում դասախոսության ժամանակ:

Թեմա 14

Մարդու և քաղաքացու սահմանադրական պարտականությունները (2 ժամ դասախոսություն)

1. Սահմանադրական պարտականությունների հասկացությունը և հիմնական գծերը: Դրանց տարբերությունը իրավունքի այլ ճյուղերի կողմից սահմանված պարտականություններից:
2. Սահմանադրության և օրենքների պահպանումը: Այդ կապակցությամբ օրենսդրությամբ ներկայացվող պահանջները. (օրենքները չխախտելը, նպաստելը դրանց իրականացմանը, պահպանել սահմանադրական արգելքները, հարգել այլոց արժանապատվությունը):
3. Հայրենիքի պաշտպանությունը: Հայրենիքի պաշտպանության հասկացությունը և օրենսդրական ամրագրումը: Պարտադիր զինվորական ծառայության դեպքում նախատեսվող տարկետումների հիմքերը: Պայմանագրային և այլընտրանքային ծառայության բովանդակությունը:
4. Այլ պարտականություններ (հուշարձանների պաշտպանությունը, բնության և շրջակա միջավայրի պահպանությունը, հոգատարությունը երեխայի և անաշխատունակ ծնողի նկատմամբ, հիմնական ընդհանուր կրթություն ստանալը):

Հարցեր 1-4 - անցկացվում է դասախոսություն:

Թեմա 15

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը (4 ժամ դասախոսություն, 2 ժամ սեմինար)

1. Քաղաքացիության հասկացությունը: Պետության և քաղաքացու միջև կապերի բնույթը (իրավական և կայուն, անձին որպես քաղաքացի ճանաչելը, փոխադարձ իրավունքները և պարտականությունները): Հպատակությունը և անձին չհանձնելը:

2. ՀՀ քաղաքացիության սկզբունքները: Քաղաքացիության ընդհանուր (արյան և հողի իրավունքի) և մասնավոր (իրավահավասարության, կամավորության, քաղաքացիությունից զրկելու անթույլատրելիության, բացառիկության, արտասահմանում ապրողների քաղաքացիության պահպանման, ազգությամբ հայերի քաղաքացիության ձեռքբերման պարզեցվածության, ամուսնու քաղաքացիության մեխանիկական ձեռքբերման մերժման) սկզբունքների բովանդակությունը: Երկքաղաքացիության (բազմաքաղաքացիության) միջազգային իրավական և ներպետական խնդիրները:
3. ՀՀ քաղաքացիության ձեռքբերման հիմքերը (ծնունդը, քաղաքացիության ճանաչումը, ստանալը, վերականգնվելը, խմբակային ձեռքբերելը, այլ հիմքեր) և կարգը ըստ ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքի:
4. ՀՀ քաղաքացիության դադարեցումը: Դրա հիմքերը (դուրս գալը, այլ պետության քաղաքացիություն ընդունելը) և կարգը: Քաղաքացիությունից դուրս գալուն խոչընդոտող հիմքերը: Քաղաքացիությունից զրկելը որպես բացառիկ միջոց:
5. Երեխաների քաղաքացիության որոշման կարգը: Երեխաների քաղաքացիության որոշման դեպքում երեխայի շահերի հաշվառումը:
6. Քաղաքացիության վերաբերյալ գործերի լուծման կարգը: Այդ գործընթացին մասնակցող մարմինների (ՀՀ Նախագահին առընթեր քաղաքացիության հարցերի հանձնաժողովը, նրա աշխատակազմի ներման, քաղաքացիության, պարզևների և կոչումների վարչությունը, կառավարությունը, ՀՀ ոստիկանությունը, արտաքին գործերի նախարարությունը և դիվանագիտական ծառայությունները) պարտականությունները:
7. Փախստականների իրավական վիճակը Հայաստանի Հանրապետությունում: Փախստականի կարգավիճակ ստանալու կարգը: Փախստականի կարգավիճակ ստանալու դիմումի մերժումը և դրա գանգատարկման կարգը:
8. Քաղաքական ապաստանի իրավունքը և իրացման եղանակները: Դիվանագիտական ապաստանի ինստիտուտը:

Հարցեր 1-8 - անցկացվում է դասախոսություն:

Հարցեր 1-5 – սեմինար պարապմունք, խնդրահարույց հարցերի քննարկում: **Հարցեր 6-8** - ուսանողները նախօրոք ծանոթանում են քաղաքացիության վերաբերյալ գործերի լուծման կարգին և փորձում են կազմել քաղաքացիության մեջ ընդունվելու և դուրս գալու վերաբերյալ փաստաթղթերը, ինչպես նաև փախստականի կարգավիճակ ձեռք բերելու վերաբերյալ փաստաթղթերը: Ծանոթանում են քաղաքական ապաստանի և դիվանագիտական ապաստանի ինստիտուտներին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բոլոր թեմաների համար պարտադիր գրականություն

1. **Авакьян С.А.** Конституционное право России. В 2-х томах. М.,2006.
2. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք /պատ. խմբագիր պրոֆ. Ն. Ա. Այվազյան/: «Երևանի համալսարան» հրատ., Երևան, 2012:

Նորմատիվ ակտեր

1. Հռչակագիր «Հայաստանի անկախության մասին» /ընդունվել է 1990 թ. օգոստոսի 23-ին/:
2. ՀՀ Գերագույն խորհրդի որոշումը «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման մասին» /ընդունվել է 1991 թ. սեպտեմբերի 23-ին/:
3. «Անկախ պետականության հիմնադրույթների մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքը /ընդունվել է 1991թ. սեպտեմբերի 25-ին/ :

4. Հայաստանի Հանրապետության 1995 թ. հուլիսի 5-ի Սահմանադրությունը (2005թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով ու լրացումներով):
5. Конституция зарубежных государств /составитель и автор введения и вступительных статей проф. Маклаков В.В./ Изд. "БЕК", М., 1997.
6. Конституции государств Европейского Союза /по ред. Окунькова Л. А. и др./ Изд. группа ИНФРА. М-НОРМА, М., 1997.
7. Конституции государств Европы: В 3 т. М., 2001.
8. Новые конституции стран СНГ и Балтии. Изд "Юристь", М., 2000.
9. Հայաստանի գործող օրենքների ժողովածու /1990-1995 թթ./ Երևան, 1995:
10. Հայաստանի գործող օրենքների ժողովածու /1995-1999/: Գիրք «Ա և «Բ»: Երևան, 1999:

1. ԲՈՒՆՈՐ ԲԱԺԻՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ա/ տեսական գրականություն

1. **Авакьян С.А.** Конституционное право. Энциклопедический словарь. Изд. "Норма", М., 2000.
2. **Автономов А.С.** Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М., 2005.
3. **Баглай М.Б.** Конституционное право Российской Федерации. М., 2005.
4. Государственное право Германии /издатели: И. Изензее, П. Кирххов/. В 2-х томах, М., 1994.
5. **Енгибарян Р.В.** Сравнительное конституционное право. М., 2005
6. **Енгибарян Р.В.** Конституционное развитие в современном мире. М., 2007.
7. **Зиновьев А.В.** Конституционное право России: проблемы теории и практики. М., 2000.
8. **Козлова Е.И.Кутафин О. Е.** Конституционное право России. М., 2006.
9. Конституционное /государственное/ право зарубежных стран /под ред. проф. Страшуна Б. А./ В 4-х томах. Том 1, М., 1993, том 2 М., 1995, том 3, М., 1998.
10. **Маклаков В.В.** Конституционное право зарубежных стран (Общая часть). М., 2006.
11. Сравнительное конституционное право /отв. ред. проф. Чиркин В. Е./ М., 2002.
12. **Խաչատրյան Հ.Մ.** Հայաստանի Հանրապետության առաջին Սահմանադրությունը: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., Երևան, 1997:

բ/ նորմատիվ ակտեր

1. Հռչակագիր «Հայաստանի անկախության մասին» /ընդունվել է 1990 թ. օգոստոսի 23-ին/:
2. ՀՀ Գերագույն խորհրդի որոշումը «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման մասին» /ընդունվել է 1991 թ. սեպտեմբերի 23-ին/:
3. «Անկախ պետականության հիմնադրությունների մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքը /ընդունվել է 1991թ. սեպտեմբերի 25-ին/ :
4. Հայաստանի Հանրապետության 1995 թ. հուլիսի 5-ի Սահմանադրությունը (2005թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով ու լրացումներով):
5. Конституция зарубежных государств /составитель и автор введения и вступительных статей проф. Маклаков В.В./ Изд. "БЕК", М., 1997.
6. Конституции государств Европейского Союза /по ред. Окунькова Л. А. и др./ Изд. группа ИНФРА. М-НОРМА, М., 1997.
7. Конституции государств Европы: В 3 т. М., 2001.
8. Новые конституции стран СНГ и Балтии. Изд "Юристь", М., 2000.

9. Հայաստանի գործող օրենքների ժողովածու /1990-1995 թթ./ Երևան, 1995:
10. Հայաստանի գործող օրենքների ժողովածու /1995-1999/: Գիրք «Ա և «Բ»: Երևան, 1999:

2.ԲԱԺԻՆ ԱՌԱՋԻՆ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական իրավունքն որպես իրավունքի ճյուղ և գիտություն ԲԱԺԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն

ա/ տեսական գրականություն

1. **Авакьян С.А.** Конституционное право России. В 2-х томах, т. 1. М., 2006.
2. **Արիստոտել**, Աթենական հասարակարգը. Արիստոտելը Աթենքի սահմանադրության մասին /թարգմ. Ս. Հարությունյան, խմբագիր իրավ. գիտ դոկտոր Վ. Նազարյան/: Երևան, 2000:
3. **Այվազյան Ն.Ա., Այվազյան Վ.Ն.**, Սահմանադրության տեսության հիմնահարցեր: Երևան, 1998:
4. **Այվազյան Ն., Այվազյան Ա.**, Սահմանադրության էությունը և բովանդակությունը, Երևան, 2005:
5. **Баглай М.Б.** Конституционное право Российской Федерации. М., 2005.
6. **Богданова Н.А.** Система науки конституционного права. М., 2001.
7. **Виноградов В.А.** Понятие и особенности конституционно-правовой ответственности: проблема России, опыт зарубежных стран. М., 2003.
8. **Енгибарян Р.В.** Сравнительное конституционное право. М., 2005.
9. История политических и правовых учений /под ред. академика Российской академии наук, докт. юрид. наук, проф. Нерсисянца В. С./ М., 1995.
10. **Կիմ Ղահրամանյան, Վլադիմիր Հովհաննիսյան**, 1500-ամյա Հայկական Սահմանադրությունը: Երևան, 1999:
11. **Козлова Е.И., Кутафин О.Е.** Конституционное право России. Изд. "Юристъ", М., 2006.
12. Комментарий Конституции Российской Федерации /отв. ред. Оконькова Л. А./ Изд. "БЕК". М., 1996.
13. Конституция, законы, подзаконный акт /отв. ред. Тихомиров Ю.А./ Изд. "Юридическая литература", М., 1994.
14. **Кутафин О.Е.** Предмет конституционного права. М., 2001.
15. **Кутафин О.Е.** Источники конституционного права Российской Федерации. М., 2002.
16. **Հարությունյան Գ.Գ.** Սահմանադրական մշակույթ: Երևան, 2005:
17. **Нерсисянц В.С.** Право и закон. Изд. "Наука", М., 1983.
18. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք /պատ. խմբագիր պրոֆ. Ն. Ա. Այվազյան/, «Երևանի համալսարան» հրատարակչություն, Երևան, 2012:
19. **Խաչատրյան Հ.Մ.** ԱՄՆ-ի Սահմանադրությունը, Երևան, 1991:
20. **Хабриева Т.Я. Чиркин А.Е.** Теория современной конституции. М., 2005.

բ/ նորմատիվ ակտեր

1. «Անկախ պետականության հիմնադրույթների մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքը /ընդունվել է 1991թ. սեպտեմբերի 25-ին/:
2. Հայկական ԽՍՀ 1922, 1937 և 1978 թթ. սահմանադրությունները:
3. Հայաստանի Հանրապետության 1995թ. Սահմանադրությունը /2005թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով և լրացումներով/:

4. Конституция Российской Федерации 1993 года. М., 1994.
5. Конституции зарубежных государств: США, Великобритания, Франция, Италия, Германия, Япония, Канада /составитель сборника, автор введения, вступительных статей к конституциям - док. юрид. наук, проф. Маклаков В. В. /Изд. "БЕК", М., 1997.
6. Конституции государств Европейского Союза: Австрийской Республики, Бельгии, Великобритании, ФРГ, Греции, Королевства Дании, Ирландии, Испании, , Италии, Люксембурга, Королевства Нидерландов, Португалии, Финландии, Франции, Швеции, /под. ред. Окунькова Л. А. и др. / Изд группа ИНФРА. М - НОРМА, М., 1997.
7. Новые конституции стран СНГ и Балтии. Изд "Юристъ", М., 2000.

3. ԲԱԺԻՆ ԵՐՐՈՐԴ

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգի հիմունքները ա/ տեսական գրականություն

1. **Авакьян С.А.** Политический плюрализм и общественные объединения в РФ: конституционно-правовые основы. М., 1996.
2. **Авакьян С.А.** Конституционное право. Энциклопедический словарь. Изд. "Норма", М., 2000.
3. **Այվազյան Ն.Ա.** Ժամանակակից պետության սահմանադրական բնութագրությունը: Ժողովրդավարությանն ընդառաջ, Երևան, 1998, էջ 56-77:
4. Այվազյան Ն. Ա., Օհանյան Մ. Ս. Ազատ ընտրություններ և հանրաքվե կազմակերպելու հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2010 :
5. **Баранашев А.В.** Теория разделения властей: становление, развитие, применение. Томск, изд. Томского университета, 1988.
6. **Боброва Н.А.** Конституционный строй и конституционализм в России (под. ред. В. О. Лучина). М., 2003.
7. **Дмитриев Ю.А., Комарова В. В.** Референдум в системе народовластия. М., 1995.
8. Թորոսյան Տ. Հասարակական համակարգի հետխորհրդային տրանսֆորմացիա, Երևան, 2006 :
9. **Խաչատրյան Հ.Ս.** Քաղաքացիական հասարակություն և իրավական պետություն, Երևան, 1995:
10. **Խաչատրյան Հ.Ս.,** Իշխանությունների տարանջատում և պառլամենտարիզմ, Երևան, «Արեգ», 1994:
11. **Камышевский В. П.** Право собственности: пределы и ограничения. Изд. "ЮНИТИ", М., 2000.
12. **Керьян Г.** Политические партии. Ереван , 1996.
13. **Комарова В.** формы непосредственной демократии в России. М., 1998.
14. **Монтескье Ш.** Избранные произведения. М., 1955.
15. **Осавелюк А.М.** Современный механизм системы сдержек и противовесов в зарубежных государствах. Государство и право, 1993, N 12.
16. Հովհաննիսյան Հ. Հասարակական համակարգի զարգացման հիմնախնդիրները, Երևան, 2003 :
17. Պողոսյան Գ. Հայ հասարակությունը XXI դարակգրին, Երևան, 2006 :
18. **Шевцов В. С.** Разделения властей в Российской Федерации. Часть первая и Часть вторая. М., 2004.
19. **Цицерон.** Диалоги о государстве. О законах. М., 1966.

բ/ նորմատիվ ակտեր
(ՀՀ օրենքները ներկայացվում են առ 30.04.2013թ. փոփոխություններով և լրացումներով)

1. Հայաստանի Հանրապետության 1995 թ. Սահմանադրությունը:
2. Հայկական ԽՍՀ 1978 թ. Սահմանադրությունը:
3. Բուլղարիայի 1971 թ. Սահմանադրությունը:
4. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը /ընդունվել է 10.12.1948թ./:
5. Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների միջազգային դաշնագիրը /ընդունվել է 16.12.1966թ./:
6. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքը /ընդունվել է 05. 05. 1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01. 01. 1999թ./, առ 30 դեկտեմբերի 2008թ. փոփոխություններով և լրացումներով:
7. Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգիրքը /ընդունվել է 05 02. 1999 թ., առ 30 դեկտեմբերի 2008թ. կատարված փոփոխություններով և լրացումներով/:
8. ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրքը /ընդունվել է 09.11.2004թ./:
9. «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 17. 06. 1991թ./:
10. «Հեղինակային և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 13. 05. 1996 թ./:
11. «Պետական գույքի մասնավորեցման /սեփականաշնորհման/ մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 17. 12. 1997թ./:
12. «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 11. 11. 1998 թ./:
13. «Կրթության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 14. 04. 1999 թ./:
14. «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 12.09.2001թ./:
15. «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 04. 12. 2001 թ./:
16. «Բնակչության զբաղվածության և գործազրկության դեպքում սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 24.10.2005թ./:
17. «Տեղական հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 06.02.2002թ., ուժի մեջ է մտել 07.03.2002թ./:
18. «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 19.11.2002 թ./:
19. «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 03. 07. 2002 թ. ուժի մեջ է մտել 26. 12. 2002թ./:
20. «Ձանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 13.12.2003թ./ :
21. «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյաց Առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» օրենքը (ընդունվել է 22.02. 2007թ.):

4. ԲԱԺԻՆ ՉՈՐՐՈՐԴ
Անձի իրավական կարգավիճակի հիմունքները

ա/ տեսական գրականություն

1. **Авакьян С. А.** Гражданство Российской федерации. М., 1994.
2. **Авакьян С. А.** Россия: гражданство, иностранцы, внешняя миграция. СПб, 2003.
3. **Այվազյան Վ. Ն.** Մարդու իրավունքների պաշտպանության կազմակերպումը Հայաստանի Հանրապետությունում: Երևան, «Արեգ», 2000:
4. **Այվազյան Վ.Ն.** Մարդու իրավունքներ: Երևան, 2007:
5. **Бузликин Б. Т.** Судебно-правовая защита и прав и свобод граждан в отношениях с государственными органами и должностными лицами. Изд. Юр. Инфо, М., 1997.

6. **Бекназар-Юзбашев Т. Б.** Права человека и международное право. М., 1996.
7. **Гомен Д., Харрис Д., Зваак Л.** Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. М., МНИМП, 1998.
8. **Дженис М. Кей Р. Бредли Э.** Европейское право в области прав человека. Практика и комментарии. М., 1997.
9. Всемирная конференция по правам человека. Венская декларация и Программа действия. Июнь 1993 года. ООН: Нью-Йорк, 1995.
10. **Ղազինյան Ա.Գ.** Եվրոպական Հանձնաժողով: Իրավական կարգավիճակի հիմունքներ: Երևան, 2003:
11. **Комкова Г.Н.** Конституционный принцип равенства права и свобод человека в России. Саратов, 2002.
12. Права человека. Учебник для вузов /под ред. Лукашева Е. А./ М., 2002.
13. **Трошкин Ю. В.** Права человека. Учебное пособие. М., МГУ, 1997.
14. **Պետրոսյան Ռ. Գ.** Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն /դասագիրք բուհերի համար/: Երևան, 2003:
15. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն /ընդհանուր մաս/: Դասագիրք բուհերի համար /հեղինակային խմբի ղեկավար և խմբագիր՝ իրավ. գիտ. դոկտոր Գ. Ս. Ղազինյան/: «Երևանի համալսարան» հրատարակչություն, Երևան, 2006: Հատուկ մաս /խմբագիր՝ պրոֆ. Գ. Ղազինյան/, Երևան, 2010:
16. **Шевцов В.С.** Права человека и государства в Российской Федерации. М., 2002.

Բ/ նորմատիվ ակտեր

1. Միջազգային-իրավական ակտեր

2. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը /ընդունվել է 10.12.1948թ./:
3. Մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական դաշնագիրը /ընդունվել է 14.11.1950թ./ և դրան կից Արձանագրությունը /ընդունվել է 20.03.1952թ./:
4. Փախստականների կարգավիճակի մասին ՄԱԿ-ի 28.06.1951թ. և 22.04.1954թ. համաձայնագրերը և 16.12.1966թ. ու 04.10.1967թ. Արձանագրությունները:
5. Անուսնացած կանանց իրավունքների մասին 1957թ. դաշնագիրը և կանանց նկատմամբ բոլոր տեսակ խտրականությունների վերացման մասին ՄԱԿ-ի 18.12.1979թ. դաշնագիրը:
6. Ապաքաղաքացիության կրճատման մասին 1963թ. դաշնագիրը:
7. Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը /ընդունվել է 16.12.1966թ., ուժի մեջ է մտել 23.03.1976թ., ՀՀ միացել է 01.04.1991թ./ ու երկրորդ կամընտիր Արձանագրությունը /ընդունվել է 15.12.1989թ., ուժի մեջ է մտել 11.07.1991թ./:
8. Տարածքային ապաստանի մասին ՄԱԿ-ի հռչակագիրը /ընդունվել է Գլխավոր Վեհաժողովի կողմից 14.12.1967թ./:
9. Սոցիալական, տնտեսական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը /ընդունվել է 16.12.1966 թ., ուժի մեջ է մտել 03.01.1976թ., ՀՀ միացել է 09.06.1993թ./:
10. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Комментарий к статьям 5 и 6. М., ИГПРАН, 1997.
11. Մարդու իրավունքները և դատավարությունը. միջազգային փաստաթղթերի ժողովածու /մասնագետ խմբագիր Վ. Այվազյան/, «Արեգ» հրատ., Երևան, 1996թ.:

**2. ՀՀ իրավական ակտեր
(ներկայացվում են առ 30.04.2013թ. փոփոխություններով և լրացումներով)**
Հայաստանի Հանրապետության 1995թ. հունիսի 5-ի Սահմանադրությունը (2005թ.
նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով)

1. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը /ընդունվել է 17.06.1998թ. առ 30 դեկտեմբերի 2008թ. փոփոխություններով/:
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը /ընդունվել է 01.07.1998թ., ուժի մեջ է մտել 12.01.1999թ. առ 30 դեկտեմբերի 2008թ. փոփոխություններով /:
3. ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրքը /09.11.2004թ./:
4. ՀՀ ընտրական օրենսգիրքը /ընդունվել է 05.02.1999թ., առ 30 դեկտեմբերի 2008թ. փոփոխություններով և լրացումներով/:
5. ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրքը /առ 30 դեկտեմբերի 2008թ. փոփոխություններով և լրացումներով/:
6. «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 17.06.1991թ./:
7. «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում մշտական բնակություն հաստատատժ փախստականների համար հողի սեփականաշնորհման որոշ հարցերում արտոնություններ սահմանելու մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 29.07.1991թ./:
8. «Բնության պահպանության մասին» ՀՀ օրենսդրության հիմունքները /ընդունվել է 29.07.1991թ./:
9. «Հայաստանի Հանրապետության սանիտարահամաճարակային անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 12.12.1992թ./:
10. «Լեզվի մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 17.04.1993թ./:
11. «Հայաստանի Հանրապետության պետական և հանրային բնակարանային ֆոնդի սեփականաշնորհման մասին» օրենքը /ընդունվել է 29.06.1993թ./:
12. «Հայաստանի Հանրապետությունում հաշմանդամների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 24.05.1993թ./:
13. «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին» օրենքը /ընդունվել է 16.11.1995թ.առ 30 դեկտեմբերի 2008թ. փոփոխություններով /:
14. «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 04.04.1996թ./:
15. «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 29.05.1996թ./:
16. «Ռազմական դրության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 29.05.1997թ./:
17. «Պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 29.05.1997թ./:
18. «Ձեռքի մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 03.07.1998թ. 2006թ. հունիսի 1-ի կատարված փոփոխություններով/:
19. «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները, գանգատները, բողոքները քննարկելու կարգի մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 24.11.1999թ./:
20. «Զինապարտության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 16.09.1998թ./:
21. «Փախստականների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 03.03.1999թ./:
22. «Կրթության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 14.04.1999թ., 2000թ. նոյեմբերի 4-ի փոփոխություններով և լրացումներով/:
23. «Քաղաքական կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 03.07.2002թ./:
24. «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքը (ընդունվել է 19.11.2002 թ., ուժի մեջ է մտել 31.03.2003 թ.):
25. «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 19.11.2002թ./
26. «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը (ընդունված 11.12.2002թ.):
27. «Տեղեկատվական ազատության մասին» ՀՀ օրենքը (ընդունվել է 23.09.2003 թ., ուժի մեջ է մտել 22.10.2003 թ.):

28. «Պարենային անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը (ընդունված 07.05.2002թ.):
29. «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը(ընդունվել է 17.12.2003 թ., ուժի մեջ է մտել 13.01.2004 թ.):
30. «Բնակչության զբաղվածության և գործազրկության դեպքում սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 24.10.2005թ./:
31. «Ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին» ՀՀ օրենքը (ընդունվել է 28.04.2004 թ., ուժի մեջ է մտել 04.05.2004 թ.):
- 32.** «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին ՀՀ օրենքը» /ընդունվել է 18.02.2004թ./:
- 33.** «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյաց Առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին ՀՀ օրենքը» /ընդունվել է 25.05.2004թ./:
- 34.** «Հոգեբուժության օգնության մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 25.05.2004թ./:
35. «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքը /ընդունվել է 25.12.2006թ./:
36. «Կանանց, մայրության և մանկության պաշտպանության, ընտանիքի ամրապնդման առաջնահերթ մի քանի միջոցառումների մասին» ՀՀ Գերագույն խորհրդի որոշումը /ընդունվել է 08.07.1991թ./:
- 37.** «Մայրության և մանկության պաշտպանության մասին» ՀՀ Նախագահի հրամանագիրը /ընդունվել է 29.04.1996թ./:

ՀԱՐՑԱՇԱՐ

ՀՀ Սահմանադրական իրավունք առարկայից (առաջին ընթացիկ ստուգման)

1. Սահմանադրական իրավունքի հասկացությունը:
2. Սահմանադրական իրավունքի ճյուղի առարկայի առանձնահատկությունները:
3. Սահմանադրական իրավունքի ճյուղի կողմից կարգավորվող հարաբերությունների բովանդակությունը:
4. Սահմանադրական իրավունքի ճյուղի կարգավորման մեթոդը:
5. Սահմանադրաիրավական նորմերի առանձնահատկությունները (որոնցով դրանք տարբերվում են իրավունքի այլ ճյուղերի նորմերից) :
6. Ըստ բովանդակության, իրավաբանական ուժի, գործողության տարածքի հիմքերի սահմանադրաիրավական նորմերի դասակարգման բովանդակությունը :
7. Սահմանադրաիրավական հարաբերությունների հասկացությունը և առանձնահատկությունները:
8. Սահմանադրաիրավական հարաբերությունների տեսակները:
9. Սահմանադրաիրավական հարաբերությունների ծագման, փոփոխման և դադարման հիմքերը:
10. Սահմանադրական իրավունքի աղբյուրի հասկացությունը և տեսակները:
11. Սահմանադրությունը որպես Սահմանադրական իրավունքի հիմնական աղբյուր:
12. Բնական և պոզիտիվ իրավունքի հարաբերակցությունը սահմանադրական իրավունքում:
13. Սահմանադրական իրավունքի համակարգը:
14. Սահմանադրական իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները և դրանց տեղը սահմանադրական իրավունքի համակարգում:
15. Սահմանադրաիրավական ինստիտուտների հասկացությունը և տեսակները:
16. Սահմանադրական կարգի հիմունքները ինստիտուտի բնութագրությունը:
17. Մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակի հիմունքների ինստիտուտի բնութագրությունը:

18. Սահմանադրական իրավունքի համակարգի և սահմանադրության համակարգի հարաբերակցությունը:
19. Պատասխանատվությունը սահմանադրական իրավունքում:
20. Սահմանադրաիրավական պատասխանատվության առանձնահատկությունը:
21. Սահմանադրաիրավական պատասխանատվության սուբյեկտները:
22. Սահմանադրական իրավունքի տեղը ՀՀ իրավունքի համակարգում:
23. Սահմանադրական իրավունքի գիտության հասկացությունը և առարկան:
24. Սահմանադրական իրավունքի գիտության համակարգը:
25. Սահմանադրական իրավունքի գիտության աղբյուրները:
26. Սահմանադրական իրավունքի գիտության հետազոտման մեթոդները:
27. Հայաստանի սահմանադրական իրավունքի գիտության զարգացումը արդի փուլում:
28. ՀՀ սահմանադրական իրավունքի ուսումնական դասընթացը:
29. Սահմանադրության հասկացությունը և բնորոշ գծերը:
30. Սահմանադրության հատկանիշները, որոնցով նա տարբերվում է մյուս իրավական ակտերից:
31. Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժի դրսևորումները
32. Սահմանադրության իրավական մյուս ակտերի նկատմամբ տրված բարձրագույն իրավաբանական ուժը պայմանավորող հանգամանքները:
33. Սահմանադրության և վավերացված միջազգային իրավական ակտերի հարաբերակցությունը:
34. Սահմանադրության ծագման պատմական անհրաժեշտությունը:
35. Սահմանադրության էության վերաբերյալ «արևմտյան» և Մարքս-Լենինյան հայեցակարգերի բովանդակությունը:
36. Սահմանադրության տեսակները և դասակարգման հիմքերը:
37. Սահմանադրությունները ժողովրդավարականի և ավտորիտարի բաժանման հիմքերը և բովանդակությունը: Ժամանակավոր և մշտական սահմանադրություններ:
38. Շնորհված և ժողովրդական սահմանադրությունների բովանդակությունը:
39. Սահմանադրությունների տեսակները ըստ փոփոխման կարգի և դրանց բովանդակությունը:
40. Իրավաբանական և փաստացի սահմանադրություններ:
41. Սահմանադրության ձևերը: Սահմանադրության ներքին և արտաքին ձևերի տարրերը և դրանց բնութագրությունը:
42. Չգրված սահմանադրությունների հասկացությունը և բովանդակությունը:
43. Գրված սահմանադրության հասկացությունը: Ծավալուն և համառոտ սահմանադրությունների բնորոշ գծերը:
44. Գրված սահմանադրությունների կառուցվածքը և կառուցվածքի տարրերի բնութագրությունը:
45. Սահմանադրության նախաբանի (պրեամբուլա) բովանդակությունը:
46. Սահմանադրության բուն տեքստում ամրագրվող ոլորտները և դրանց բովանդակությունը:
47. Սահմանադրության եզրափակիչ և անցումային դրույթների բովանդակությունը:
48. Սահմանադրության գործառույթները և դրանց բովանդակությունը:
49. Սահմանադրության գործողությունը ժամանակի մեջ և տարածության վրա:
50. Սահմանադրության ընդունման եղանակների բովանդակությունը:
51. ՀՀ Սահմանադրության ընդունման և փոփոխման կարգը:
52. Սահմանադրության տեսակները ըստ փոփոխման կարգի և դրանց բովանդակությունը:
53. Սահմանադրական կարգի հիմունքների հասկացությունը և բովանդակությունը:
54. Սահմանադրական կարգի ինստիտուտի տեղը Հայաստանի սահմանադրական իրավունքում:

55. Ժողովրդաիշխանության և բազմակուսակցության սկզբունքը որպես սահմանադրական կարգի հիմունքներ:
56. Ժամանակակից պետության սահմանադրական բնութագիրը:
57. Ինքնիշխանությունը պատկանում է պետությանը, թե՞ պետական իշխանությանը:
58. Պետական ինքնիշխանության հասկացությունը և բովանդակությունը:
59. Պետական իշխանության գերակայության, միասնության և անկախության բովանդակությունը:
60. Քաղաքացիական հասարակության առկայությունը որպես ժողովրդավարական պետության պարտադիր հատկանիշ:
61. Իշխանությունը ժողովրդին պատկանելը որպես ժողովրդավարական պետության կարևոր պայման:
62. Մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը որպես ժողովրդավարական պետության պարտադիր հատկանիշ:
63. Իշխանության բաժանման սկզբունքի բովանդակությունը ժողովրդավարական պետության բնութագրության մեջ:
64. Սոցիալական պետության հասկացությունը:
65. Տնտեսության սոցիալական ուղղվածությունը և բնակչության նվազագույն կենսամիջոցների ապահովումը որպես սոցիալական պետության գոյության պայման:
66. Իրավունքի գերակայությունը որպես իրավական պետության գոյության պարտադիր պայման:
67. Աշխարհիկ պետության հասկացությունը և հատկանիշները:
68. Ոչ աշխարհիկ պետությունների տեսակները և դրանց բովանդակությունը:
69. Ժողովրդաիշխանության սկզբունքի բովանդակությունը:
70. Ժողովրդաիշխանության սկզբունքի վերաբերյալ տեսության ձևավորումը:
71. Հանրաքվեն, որպես ժողովրդաիշխանության իրացման անմիջական ձևի, բովանդակությունը և տեսակները:
72. Հանրաքվեի վերաբերյալ ՀՀ օրենսդրությունը:
73. Հանրաքվեի դրվող հարցերը և այն հարցերը, որոնք չեն կարող դրվել հանրաքվեի: Հանրաքվեն բացառող հանգամանքները:
74. Ազատ ընտրությունները որպես ժողովրդի իշխանության իրացման անմիջական ձև:
75. Ժողովրդաիշխանության իրացման միջնորդավորված ձևերի բովանդակությունը:
76. Պետական իշխանության մարմինների նկատմամբ ժողովրդի վերահսկողության ձևերը:
77. Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը:
78. Իշխանությունների բաժանման սկզբունքի առանձնահատկությունները նախագահական և խորհրդարանական կառավարման ձևերի պայմաններում:
79. Իշխանությունների բաժանման առանձնահատկությունները ՀՀ-ում՝ որպես կիսանախագահական կառավարման ձևի պետության:
80. Տնտեսական հարաբերությունների հասկացությունը և բովանդակությունը:
81. Պետության ազդեցության միջոցները տնտեսական հարաբերությունների վրա:
82. Սեփականության ձևերի դերը տնտեսական հարաբերությունների կանոնակարգման գործում:
83. Նոր տնտեսական հարաբերությունների ձևավորման իրավական կարգավորումը Հայաստանի Հանրապետությունում:
84. Աշխատանքի իրավունքի կապը տնտեսական հարաբերությունների իրավական կարգավորման հետ:
85. Մարդու իրավունքներն, ազատությունները և արժանապատվությունը որպես սոցիալական հարաբերությունների հիմք:
86. Սոցիալական հարաբերությունների տեսակները և բովանդակությունը:

87. Ընտանիքի և ազգային փոքրամասնությունների սոցիալական պաշտպանության սահմանադրական հիմունքները:
88. Հայաստանի Հանրապետության հոգևոր-մշակութային հարաբերությունների սահմանադրական կարգավորման առանձնահատկությունները:
89. ՀՀ կրթության իրավունքի բովանդակությունը և սահմանադրաիրավական կարգավորումը:
90. Գիտության՝ որպես հոգևոր-մշակութային հարաբերությունների ինքնուրույն ոլորտի, իրավական կարգավորումը:
91. Հայաստանի Հանրապետության և եկեղեցու փոխհարաբերությունների սահմանադրաիրավական կարգավորումը:
92. Աշխարհիկ պետությունները և պետական կրոն ունեցող երկրներում պետության և եկեղեցու փոխհարաբերությունների բովանդակությունը:

ՀԱՐՑԱՇԱՐ

ՀՀ սահմանադրական իրավունք առարկայից երկրորդ ընթացիկ ստուգման

1. ՀՀ քաղաքական համակարգի հասկացությունը և տարրերը:
2. Ավտորիտար և ժողովրդավարական քաղաքական համակարգերի առանձնահատկությունները:
3. Բազմակարծության և բազմակուսակցության սկզբունքների գործողության առանձնահատկությունները ՀՀ-ում:
4. Պետությունը ՀՀ հասարակության քաղաքական համակարգում:
5. Պետության տարբերիչ գծերը, որոնցով նա տարբերվում է քաղաքական համակարգի մյուս տարրերից:
6. Կուսակցությունները ՀՀ քաղաքական համակարգում:
7. Կուսակցությունների կազմավորման և գործունեության դադարման կարգը:
8. ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Կուսակցությունների մասին» 2002թ. հուլիսի 3-ին ընդունված ՀՀ օրենքով կուսակցություններին ներկայացվող պահանջները:
9. Հասարակական միավորումները ՀՀ քաղաքական համակարգում:
10. Կուսակցությունների և հասարակական կազմակերպությունների նմանություններն ու տարբերությունները քաղաքական համակարգում:
11. Հասարակական կազմակերպությունների կազմավորման կարգը և իրավական վիճակը քաղաքական համակարգում:
12. Հասարակական կազմակերպությունների պատասխանատվությունը:
13. Ջանգվածային լրատվության միջոցները ՀՀ քաղաքական համակարգում:
14. Լրատվության ոլորտում խոսքի ազատության իրավունքի ապահովման երաշխիքները:
15. ՁԼՄ-ների պատասխանատվությունը քաղաքական համակարգում:
16. Անձի իրավական կարգավիճակի հասկացությունը:
17. Անձի իրավական վիճակի հիմունքների տարրերը:
18. Մարդու և քաղաքացու իրավական վիճակի սկզբունքները:
19. Իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների համընդհանրությունը:
20. Մարդու և քաղաքացու իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների հավասարության սկզբունքի բովանդակությունը և դրսևորման ձևերը:
21. Իրավունքների և ազատությունների անօտարելիության սկզբունքի բովանդակությունը:
22. Սահմանադրական իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների հասկացությունն ու բովանդակությունը:
23. Իրավունքների և ազատությունների սահմանադրական ամրագրման պատճառները:

24. Հիմնական (սահմանադրական) իրավունքների և ազատությունների հատկանիշները, որոնցով տարբերվում են իրավունքի այլ ճյուղերի կողմից ամրագրված իրավունքներից:
25. Օտարերկրացիների իրավական վիճակը Հայաստանի Հանրապետությունում:
26. Օտարերկրացիների կացության կարգավիճակները ՀՀ-ում և դրանք ստանալու հիմքերը:
27. Օտարերկրացիների իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը ՀՀ-ում:
28. Մարդու իրավունքների միջազգային իրավական հիմքերը:
29. Մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցում ՄԱԿ-ի կանոնադրության (1945թ.) և «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի» (1948թ.) դերը:
30. Իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները:
31. Իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հիմքերը ըստ ՀՀ Սահմանադրության:
32. Մարդու և քաղաքացու առանձին իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հնարավորությունը ռազմական և արտակարգ իրավիճակներում:
33. Իրավունքների և ազատությունների դասակարգման հիմքերը:
34. Արժանապատվությունը՝ որպես մարդու իրավունքների հիմք:
35. Անազատության մեջ գտնվող մարդու արժանապատվության պաշտպանության բովանդակությունը:
36. Կյանքի իրավունքի բովանդակությունը:
37. ՀՀ-ում մարդու կյանքի իրավունքի պաշտպանության իրականացման հիմնական ուղղությունները:
38. Անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի բովանդակությունը:
39. Անձին ազատությունից օրենքով զրկելու հիմքերը:
40. Մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի բովանդակությունը:
41. Մարդու մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի ամրագրումը միջազգային իրավական ակտերում և ՀՀ Սահմանադրության կողմից:
42. Բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի բովանդակությունը:
43. Առանց քաղաքացու համաձայնության նրա բնակարան մուտք գործելու դեպքերը և կարգը:
44. Ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքի բովանդակությունը:
45. Խղճի և հավատքի (կրոնի) ազատության իրավունքի բովանդակությունը:
46. Հայաստանի Հանրապետության և եկեղեցու փոխհարաբերությունների օրենսդրական ամրագրումը:
47. Մտքի և խոսքի ազատության իրավունքի բովանդակությունը:
48. Միավորվելու իրավունքի բովանդակությունը:
49. Խաղաղ, առանց զենքի հավաքներ անցկացնելու իրավունքի բովանդակությունը:
50. Հավաքների տեսակները, դրանց արտոնման և անցկացման կարգը:
51. Պատասխանատվությունը հավաքների անցկացման կարգի խախտման դեպքում:
52. Տեղեկատվության ազատության իրավունքի բովանդակությունը:
53. Պետության կառավարմանը մասնակցելու իրավունքների բովանդակությունը:
54. Մասնավոր սեփականության իրավունքի բովանդակությունը:
55. Սեփականության իրավունքի պաշտպանության սահմանադրաիրավական երաշխիքները:
56. Ժառանգման իրավունքի բովանդակությունը:
57. Հեղինակային իրավունքի բովանդակությունը:
58. Բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի բովանդակությունը:
59. Աշխատանքի ընտրության ազատության բովանդակությունը:
60. Պետության կողմից իրականացվող միջոցառումները քաղաքացիների աշխատանքային իրավունքի իրականացման գործում:
61. Ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունք:

62. Բավարար կենսամակարդակի, կենսապայմանների բարելավման և բնակարանի իրավունքի բովանդակությունը:
63. Անուսնության և ընտանիք կազմելու իրավունքի բովանդակությունը:
64. Մայրության և մանկության պաշտպանության բովանդակությունը:
65. Սոցիալական ապահովության իրավունքի բովանդակությունը:
66. Կենսաթոշակների տեսակները և դրանց նշանակման պայմանները:
67. Առողջության պահպանման իրավունքի բովանդակությունը:
68. Բժշկական օգնության իրավունքի բովանդակությունը:
69. Կրթության իրավունքի բովանդակությունը:
70. Կրթության իրավունքի իրականացման երաշխիքները:
71. Ստեղծագործության ազատության իրավունքի բովանդակությունը:
72. Մշակութային կյանքին մասնակցելու իրավունքի բովանդակությունը:
73. Իրավունքների և ազատությունների երաշխիքների հասկացությունը և բովանդակությունը:
74. Իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը պետության պարտականությունն է:
75. ՀՀ Նախագահի պարտականությունը մարդու և քաղաքացու իրավունքների պաշտպանության գործում:
76. ՀՀ գործադիր իշխանության մարմինների պարտականությունները մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության բնագավառում:
77. ՀՀ Ազգային ժողովի դերակատարությունը մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության ոլորտում:
78. Իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության բովանդակությունը:
79. Մարդու իրավունքների դատական պաշտպանության սկզբունքները:
80. Իրավունքների և ազատությունների միջազգային իրավական պաշտպանությունը:
81. ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների պաշտպանության մարմինների պարտականությունները:
82. Իրավունքների և ազատությունների ինքնապաշտպանությունը:
83. Իրավաբանական օգնության և պաշտպան ունենալու իրավունքի բովանդակությունը:
84. Անմեղության կանխավարկածի բովանդակությունը:
85. Օրենքի հետադարձ ուժի արգելումը:
86. Սահմանադրական պարտականությունների հասկացությունը և հիմնական գծերը:
87. Սահմանադրության և օրենքների պահպանման պարտականության բովանդակությունը:
88. Հայրենիքի պաշտպանության պարտականության բովանդակությունը:
89. Պատմության և մշակույթի հուշարձանների պաշտպանության պարտականության բովանդակությունը:
90. Բնության և շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականության բովանդակությունը:
91. Երեխայի և անաշխատունակ ծնողների մասին հոգ տանելու պարտականության բովանդակությունը:
92. Քաղաքացիության հասկացությունը:
93. ՀՀ քաղաքացիության սկզբունքները:
94. Քաղաքացիության մասնավոր սկզբունքների բովանդակությունը:
95. Հայաստանի Հանրապետությունում երկքաղաքացիության ինստիտուտի բովանդակությունը և օրենսդրական ամրագրումը:
96. Երկքաղաքացիություն և բազմաքաղաքացիություն ծնող պատճառների բովանդակությունը:
97. ՀՀ քաղաքացիության ձեռք բերելու հիմքերը և կարգը:
98. Քաղաքացիության ստանալը ծնունդով և խմբային ձեռք բերման միջոցով: